

9. Банкути И. Венгерский национальный музей / И. Банкути. – Будапешт: Изд-во „Корвина”, 1978. – 350 стр.
10. Гнедовский М. Проектирование экспозиций / М. Гнедовский // Советский музей, 1988. - № 1. – Стр. 32-34.
11. Романчук О. Ідентифікація музейних предметів технічними засобами / О. Романчук // Музей на межі тисячоліть: минуле, сьогодення, перспективи. – Дніпропетровськ: Наука, 1993. – 349 с.
12. Шнеерсон Н.А. Музейная экспозиция или театральная постановка? / Н.А. Шнеерсон // Советский музей, 1982. - № 4. – Стр. 27-32.
13. Эфрос А.М. Экспозиция / А.М. Эфрос // Музей. Художественные собрания, 1987. - № 7. – Стр. 9-11.

Конюхов Сергій Вадимович
аспірант кафедри історії України та етнокомунікації,
Національного університету «Львівська політехніка»

ЖОВКІВЩИНА ЯК МІСЦЕ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВІЗВОЛЬНОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Для того, щоб досягнути діяльності ООН у роки Другої світової війни на Жовківщині, необхідно з'ясувати що вплинуло на активізацію національно-визвольного протистояння саме тут: чи дії українських націоналістів були спричинені тільки політичною ситуацією, яка склалася на той час, чи були й інші чинники, які сприяли зростанню кількісного складу ООН й спонукали її членів до рішучих виступів проти окупантів. Зауважимо, що деякі села на Жовківщині й після війни радянська влада вважала абсолютно пробандерівськими. Не секрет, що до таких належали Мокротин, Крехів, Зашків та інші. Наше завдання полягатиме в тому, щоб з'ясувати, чому саме на Жовківщині національні ідеї в роки Другої світової війни переважили все й звідки бере свої витoki феномен націоналізму на Жовківщині.

Історик І. Патриляк цитує дослідника націоналізму Бенедикта Андерсона: «Великі війни цього сторіччя виняткові не стільки тому, що вони дозволили людям убивати в безпрецедентних масштабах, скільки колосальним числом тих, хто з переконання жертвував своїм життям. Чи не очевидно, що кількість убитих... значно переважає кількість тих, хто убивав? Ідея найвищої пожертви, якої вимагає доля, існує лише в парі з ідеєю очищення. Вмираючи за свою країну, якої здебільшого не обирають, людина набирає моральної величі» [1, с. 502].

Ці слова стосуються й борців за національну ідею в роки Другої світової війни на Жовківщині. Для того, щоб зрозуміти, що керувало свідомістю жовківських націоналістів та кликало їх до боротьби, щоб збагнути, чому молодь вступала в ряди повстанців, хоч шансів на перемогу тоді не було, щоб пояснити, чому жовківська земля була такою дорогою її мешканцям, які

жертвно віддавали за неї свої життя, звернемось до історичної довідки про цей регіон.

В Енциклопедії історії України зазначено, що до 1603 року місто, яке тепер є одним із районних центрів Львівської області мало назву Винники, потім – Жовква, а з 1951 року до 1991 року – Нестеров. Сьогодні це місто обласного підпорядкування, районний центр Львівської області. Воно розташоване на ріці Свиня (притока Рати, басейн Вісли), за 32 кілометри від Львова. 2004 року тут зафіксовано 13, 4 тисяч осіб. Перша письмова згадка про Жовкву датується 1368 роком. Спочатку поселення належало шляхтичу Древенті. Від 1560 року було у власності магнатного роду Жолкевських, пізніше містом володіли Собеські і Радзивілли. У 17 столітті місто стало значним торговим центром. 1603 року отримало магдебурзьке право й мало привілеї на винокуріння, торгівлю і дозвіл на проведення чотирьох ярмарків на рік. У місті велося будівництво з каменю. У 17 столітті тут працювали знамениті маляри І. Руткович, Д. Раєвич, В. Петрахович. 1613 року при церкві Різдва Христового засновані православне братство і школа. За гіпотезою І. Крип'якевича, в Жовкві народився Богдан Хмельницький, який згодом навчався тут у братській школі [2, с. 46].

З 1994 року Жовква стала історико-архітектурним заповідником. На її площі 27 гектарів є 40 пам'яток містобудування, архітектури та монументального мистецтва, з яких 25 мають національне значення, зокрема замок Жолкевських - Собеських, який є одним з найвеличніших у Європі, а також костел святого Лаврентія, що зведений за проектом архітектора П. Щасливого та належить до кращих зразків ренесансного будівництва на території України [3, с. 163-165].

В Енциклопедії українознавства зазначено, що Жовква - це місто в Галичині, на пограниччі Розточчя і Надбужанської котловини; районний центр Львівської області. 1931 року тут проживало 8 000 мешканців (очевидно, в часі Другої світової війни перепису населення не проводили, тому даних про кількість населення в досліджуваній нами період немає (С. К.)). На той час у Жовкві розвивалася невелика промисловість - скляна, харчова, була цегельня [4, с. 696].

Жовква заснована 1603 року польським гетьманом Станіславом Жолкевським і відіграла в 17 столітті велику роль як фортеця і резиденція польського короля Яна Собеського. З того часу походять цінні архітектурні пам'ятки; великий замок, костел і синагога доби пізнього ренесансу, ринок зі старими будинками, церква отців Василіян, оборонні стіни та вежі, Звіринецька брама, житлові будинки, дзвіниці, монастир домініканців. Усі ці споруди були майстерно вивершеними й досконалими. А оздоби Жовківських соборів демонстрували мистецький синтез архітектури, малярства, декоративної різьби. До всього цього доклали рук майстри галицької школи українського живопису

17 століття, до якої належав І. Руткович. Про це йдеться в «Історії українського мистецтва» [5], у книзі «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» [6], у праці «Жовківщина: історико-архітектурні нариси церков», автором якої є В. Слободян [7], у довіднику «Пам'ятники архітектури та містобудування України» [8].

З цих коротких довідок можемо робити висновок про те, що Жовква напередодні Другої світової війни була гарним невеликим містом з багатою архітектурою. Розкішні різьблення з горельєфами святих у півкруглих нішах та витвори з білого, чорного, червоного мармуру в костелі, розмальовані майстром Ю. Буцманюком у неовізантійському стилі стіни церкви отців Василіан, величні й художньо вивершені споруди, які прикрашали Жовкву, додавали їй особливого шарму, а мешканці Жовкви з шанобою ставилися до цих надбань.

Значна кількість культових споруд засвідчує, що місто мало свої релігійні традиції й що люди різних національностей мали змогу відвідувати свої храми (очевидно, українці відвідували церкву отців Василіан та дуже давню дерев'яну церкву Різдва Пресвятої Богородиці, що є на цвинтарі (про неї, до речі, чомусь не йдеться в Енциклопедії українознавства) чи церкву Святої Трійці, яка датується 1720 роком (в Енциклопедії українознавства про неї теж немає інформації), поляки молилися в костелі, а євреї – в синагозі). Мешканка м. Жовкви Г. Марцін каже: «Такого не було, щоб хто в свято чи в неділю не йшов до церкви. І одяг спеціальний мали: на кожен день – буденний, а до церкви – новий у скрині тримали. Бо до церкви треба найгарніше вдягати» [9]. Інша мешканка Л. Тимців додає: «Я змалечку ходила до церкви. Певно, ще ходити не вміла, як мама і тато брали мене туди із собою. Ми відвідували храм Пресвятої Богородиці, бо саме біля нього наша хата. А моя подружка єврейка Ліда зі своїми батьками щосуботи йшла до синагоги» [10]. А ось слова П. Галапаца: «Наша церква Різдва Пресвятої Богородиці маленька. Місця в ній мало. Лавок для всіх не вистачало. То деякі люди стояли, а як погода була гарна, то стояли ще й біля церкви» [11].

Як розуміємо, храми, що височіли над Жовквою, виконували свою місійну функцію, а не лише прикрашали місто. Досить велика кількість споруд різного культового призначення свідчить і про те, що місто мало потребу в них, і про те, що тут жили прихильники різних конфесій.

Зі спогадів тутешніх мешканців довідуємося, що вони пишалися тим, що їхня Жовква мала давню історію. Так, І. Губка гордиться тим, що народився на землі, «де, згідно з останніми даними, люди проживали близько 20-тисяч років тому, що підтверджується археологічними знахідками і що саме на цій землі в роки середньовіччя, незважаючи на татарську навалу, вирости містечка Жовква, Крехів, Магерів, Рава-Руська. [12, с. 11].

Зі словникових статей також довідуємося про те, що в Жовкві були розвинуті певні ремесла та відбувалися ярмарки, на які з'їжджалося багато людей. Це свідчить про те, що мешканці Жовкви були, в основному, людьми господарними, зналися кожен на своєму ремеслі й жили звичним життям.

Мешканка Жовківщини А. Пелех розповідає: «Мій батько Іван Пелех був добрим столяром. Люди завжди до нього зверталися, щоб він зробив кому двері, кому вікна . Ще він підлоги вставляв. Дуже знаним був. Вмів столярувати, бо ще його мій дідо Прокіп навчив» [13]. Інший мешканець – Б. Фуртак додає: «В нас була родина хліборобів з діда-прадіда. Але всі знали, яка родина яке ремесло знає: були добрі гончарі, добрі пекарі, шевці, кравці» [14]. А ще було так, що люди цілими поселеннями опановували якусь одну справу. Наприклад, ще й досі мешканці селища Куликова славляться виробництвом смачних ковбас, виготовленням взуття та пошиттям гарних суконь, а в селі Глинську живуть неперевершені кухарі. Село Потелич славне гончарями, які прикрашали орнаментами кахель і будинки (гончарство тут розвивалося ще з незапам'ятних часів, про що йдеться в Іпатіївському літописі). На Жовківщині кожен працездатний мешканець мав якийсь заняття: на початку 19 століття почав працювати цегельний завод, у кінці 19 століття тут спорудили склоробний завод, а на початку 20 століття – спиртовий завод. Була в Жовкві й олійниця. Основними заняттями населення були, як розуміємо, кустарне виробництво, ремесло й праця на заводах. Крім цього, як також довідуємося зі спогадів жовківців, у Жовкві популярною була дрібна торгівля. Усе це є підтвердженням того, що Жовківщина – самобутній регіон, мешканці якого звикли до стабільності й тому, як правило, завжди продовжували справу своїх батьків і в тій справі удосконалювалися.

Тішило мешканців Жовківщини й те, що вони мали змогу здобувати освіту. Відомо, що на той час у Жовкві було п'ять братств, з яких перше зі школою при ньому було засноване 1603 року при церкві Різдва Господнього.

Велике значення не лише в релігійному, але й у культурно-просвітницькому житті мав Василіанський монастир, який був заснований 1682 року за участі єпископа Й. Шумлянського при церкві Різдва Господнього. 1690 року цей монастир згорів, але згодом його відбудували за допомогою польського короля Яна Собеського. В монастирі зберігалися мощі святого Івана Сучавського. Цей монастир набув значного розвитку після реформування Василіанського Чину. 1895 року при монастирі було засновано друкарню й видавництва популярної літератури, а з 1897 року до 1944 року тут виходив місячний журнал «Місіонар», який порівняно з іншими виданнями Галичини мав найбільший наклад [4, с. 697]. Завдяки Жовківському монастиреві і його видавничій діяльності, Жовква до 1944 року була важливим українським релігійним та культурним осередком. [4, с. 696 - 697].

Мешканці Жовківщини в основному були людьми грамотними й любили читати. Про поширення книжкових знань свідчить те, що у шкільних та в церковних бібліотеках міста було чимало книг, писаних різними мовами, а з 1623 року в місті працював палітурник.

Отже, Жовківщина ще з 17 століття заявила про себе як про регіон, де розвивалися освіта й видавнича справа. Мешканці Жовківщини усвідомлювали те, що в них є певні культурні, релігійні, освітні надбання. Їм подобалося на їхній території все: споруди й сама місцевість. Зауважимо, що сама Жовква розташована на берегах ріки Свині біля гори Гарай, яка поросла соснами та листяними деревами. З іншого боку від Жовкви є ліси Заруддя та Білий ліс. Мальовничості додає парк, який розташований історичній частині міста й сьогодні вважається пам'яткою садово-паркового мистецтва. В 17 -19 століттях цей парк теж довершували майстри, прикрашаючи його скульптурами.

З усього можемо зробити висновок про те, що Жовква – одне із найзатишніших міст України. Інші населені пункти Жовківщини теж мали свої давню історію й традиції. Наприклад, місто Рава-Руська бере свій початок з 1455 року й у її спорудах поєдналися стилі різних епох, а через саме місто й досі пролягає великий торговий шлях, що віддавна з'єднує Львів та Варшаву.

Не бракувало престижності й затишку й навколишнім селам. Вони теж потопали в садах, в зелені, були мальовничими. Тут теж були свої культурно-просвітницькі осередки. І. Губка розповідає про рідне йому село Крехів: «...подивись нині на колишній просвітній осередок, відому крехівську друкарню на території монастиря, де знаходили свій початок українські книжки. Чудо рук архітектурного ансамблю Крехівського монастиря, що заснований на початку XVII ст., за три кілометри від села Крехів, тепер можна побачити хіба що на гравюрі Діонісія Сінкевича або на інших відбитках» [12, с. 16-17]. Подібні розповіді можна почути й від мешканців інших населених пунктів Жовківщини. Відомо, що в селах теж були клуби, бібліотеки, школи. Отже, на Жовківщині все сприяло духовному зростанню людини.

Звернемо увагу на те, як політичні події, що склалися в довоєнний період, вплинули на Жовківщину. 1939 рік був двадцятим роком польської окупації. 1919 року державну долю західноукраїнських земель вирішив невдалий для українців вислід українсько-польської війни 1918-1919 років, а також результат радянсько-польської війни 1918-1919 років. Остаточну долю західноукраїнських земель визначила 14 березня 1923 року Рада Послів (Англії, Франції, Італії, США), яка вирішила приєднати Східну Галичину до Польщі й своїм рішенням узаконила польську окупацію. Згідно з договором між державами Антанти і Польщею поляки повинні були здійснювати на території Східної Галичини тільки військову окупацію. Польща не мала права запроваджувати тут своєї цивільної адміністрації. Перед державами Антанти вона зобов'язувалась гарантувати українцям культуру автономію, законодавчо

надати їм право використовувати свою мову в школах та в публічному житті, забезпечити право на самоврядування трьох галицьких воєводств.

Насправді Польща не виконала й навіть не намагалася виконати ці зобов'язання. Польська окупаційна влада почала здійснювати щодо українці політику терору, масових ув'язнень

Отже, Жовківщина віддавна мала свої традиції. Сама Жовква була осередком освіти, культури, релігії. По-своєму розвивалася Жовківщина й в економічному плані. З покоління до покоління люди передавали досвід у розвитку певних ремесел, прививали своїм дітям любов до праці, а разом із цим – прагнення жити заможнo. На Жовківщині були, в основному, міцні сім'ї, чому сприяли релігійні переконання й національні традиції. Корінні мешканці по-особливому цінували досягнення своїх предків й готові були боронити свої сім'ї, свої надбання, а отже, й свій край від будь-чийого посягання на нього. Саме тому жовківців можна вважати патріотами свого краю.

Наше дослідження довело, що на Жовківщині упродовж століть утверджувалася національна свідомість й удосконалювалася національна ідея. Це сприяло тому, що саме Жовківщина стала місцем зародження національно-визвольного руху в Україні.

Список використаної літератури:

1.Патриляк І. К. «Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939-1960-х рр./ Центр досліджень визвольного руху / Іван Казимирович Патриляк// – Львів: Часопис, 2012. – 512 с.

2.Жовківщина. Історичний нарис. Відп. ред. Микола Литвин // Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича. - Жовква-Львів-Балтимор, 1994. - 325 с.

3. Енциклопедія історії України Т. 2 /ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. Наукова думка, 2004. - 511 с.

4. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. — Л. — Т. 2: Перевидання в Україні. — Львів, 1993. — с. 405 – 800.

5. Історія українського мистецтва. Т. 2 – 3. К.:Наукова думка, 1967. – 472с.

6. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Том 3 (4).Жариков Н.Л. (гл. ред.),. К. «Будівельник»1985. - 336 с.

7. Слободян В. Жовківщина: історико-архітектурні нариси церков. Т. 5. – // Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича. - Жовква-Львів-Балтимор, 1998. – 186 с.

8. Пам'ятки архітектури й містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання / В.В.Вечерський, О.М.Годованюк, Є.В.Тиманович та ін.; За ред. А.П.Мардера та В.В.Вечерського.- К.: Техніка, 2000.- 664 С.: іл.

9. Інтерв'ю з Ганною Марцін, 1927 р. н. в с. Глинсько 20.09.2012 р. // Особистий архів автора.

10. Інтерв'ю з Любов Тимців, 1922 р. н. в м. Жовква 26.06.2012 р. // Особистий архів автора.

11. Інтерв'ю з Павлом Галапацом, 1922 р. н. в м. Жовква 12.05.2012 р. // Особистий архів автора.

12. Губка І. У царстві сваволі. Спогади. Частина I / Іван Губка // . – Львів: «Українські технології», 2000. – 606 с.

13. Інтерв'ю з Анастасією Пелех, 1932 р. н. в с. В'язова 16. 05.2012р.// Особистий архів автора

14. Інтерв'ю з Богданом Фуртаком, 1923 р. н. в м. Жовква 10.08.2012 р. // Особистий архів автора

Нагірняк Андрій Ярославович

*к.і.н., доцент кафедри історії України та етнокомунікації
Національного університету «Львівська політехніка»*

РАДЯНСЬКА ІДЕОЛОГІЯ У КРАЄЗНАВЧО-ЕКСКУРСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ У 20-Х РОКАХ ХХ СТ.

Становлення системи екскурсійних закладів в Україні в 20-х роках ХХ ст. відбувалося у складний період. На початку 20-х років уряд спрямував свої зусилля на створення розгалуженої мережі централізованого управління та контролю в різних галузях народного господарства. Одержавлення та централізація позначилися і на створенні організаційно-правових та господарсько-фінансових основ системи екскурсійних закладів.

Реформаторські нововведення відчутно вплинули на розвиток екскурсійної справи як у політичному, так і в організаційному плані. Екскурсійна робота визначалася однією з основних у мережі політичної освіти та вихованні трудящих мас і займала важливе місце в культурному будівництві країни.

В 20-х роках ХХ ст. в Україні розпочинається розвиток екскурсійної справи, зокрема, процес формування мережі краєзнавчо-екскурсійних закладів, організаційних та методологічних засад їх практичної діяльності які стали підґрунтям її подальшого розвитку в наступні десятиліття [1, с.189]. Значний вплив на розвиток краєзнавчо-екскурсійної діяльності мала політика “українізації.” Екскурсії розглядалися як важливий інструмент, метод виховної, культурно-пізнавальної роботи серед широких верств населення.

Розвиток екскурсійної справи підтримували як культурно-наукова громадськість, так і більшовицький уряд України, хоча завдання в них були різні. Відомі вчені, краєзнавці - М. Грушевський, В. Щербина, И. Гермайзе, В. Артоболевський, Д. Щербаківський, М. Біляшівський, С. Русова та багато інших, - які стояли біля витоків краєзнавчо-екскурсійної справи, намагалися за